

(recerca universitària)

JAVIER FAJARDO. Universitat de València

«ARA OIATS QUÈ US FAN SABER»: LES CRIDES PÚBLIQUES DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA A LA BAIXA EDAT MITJANA (SEGLES XIV-XV)

En l'objectiu d'estudiar la construcció i evolució de les identitats nacionals premodernes al conjunt de la Corona d'Aragó, amb especial èmfasi als Països Catalans, l'estudi del poder i, més concretament, de la comunicació política per part del poder té un paper central en l'aproximació a un procés històric tan líquid i esvarós com el de les identitats. No és el tema d'aquest text, però, parlar sobre els debats existents en la historiografia de les nacions. Sí que assenyalarem, no obstant això, que un dels seus grans reptes en l'actualitat és indagar sobre la filtració d'aquests imaginaris, d'aquestes idees, més enllà de les elits socials.

Sovint, una part de la historiografia, especialment la contemporània, ha vist impossible l'existència d'aquesta mena d'imaginaris entre les majories socials abans de les revolucions liberals de finals del segle XVIII i principis del XIX i ha

limitat el fenomen, en el millor dels casos, a una classe social privilegiada, completament autàrquica i aïllada de la resta de la societat. En un món capitalista i globalitzat com l'actual, en què les xarxes socials i els mitjans de comunicació mantenen el conjunt de la societat en interconnexió constant, des de les classes populars fins a Elon Musk o Jeff Bezos, les idees i la propaganda política circulen amb completa naturalitat i amb extraordinària immediatesa des dels nuclis emissors, generalment els sectors amb la capacitat d'influència suficient per controlar els canals de comunicació, fins als grups receptors, en aquest cas, el gros de la població.

Lògicament, aquesta connexió immediata de la informació entre el poder i la societat no sempre ha estat així. Com s'ho feien, els diversos poders polítics, per transmetre la informació al conjunt de la població en societats preindustrials

on els canals de comunicació eren tan diferents dels actuals? Una flequera de la València del segle XV, com i quan va assabentar-se de la mort del rei Alfons el Magnànim, l'any 1458, a Nàpols? O que un valencià, Alfons de Borja, membre d'una de les famílies més poderoses de l'aristocràcia local, havia estat elegit papa de Roma, l'abril de 1455? O que Constantinoble, una de les principals capitals de la cristiandat, havia estat conquerida pels otomans la primavera del 1453?

Tots aquests fets, clarament allunyats del dia a dia d'un habitant qualsevol de la València de mitjan segle XV, no restaven desconeguts per la majoria de la població. O, almenys, eren notícies que, d'una forma o altra, tenim constància que circulaven per les places i els carrers de la València del tres-cents i el quatre-cents. Una altra qüestió, lògicament, és el grau d'assimilació d'aquesta informació en circulació. Ara, però, ens centrarem en la posada en circulació d'aquestes notícies, carregades d'intencionalitat i d'ideologia,

Detall d'Alfons el Magnànim al Castell Nou de Nàpols.

Les crides públiques de la ciutat de València són un clar exemple de com la disputa per l'opinió pública es pot trobar molt abans dels segles XVII i XVIII, quan tradicionalment se n'ha situat l'origen.

destinades a crear allò que Michele Olivari va estudiar per a la Monarquia Hispànica dels segles XVI i XVII: una primera i incipient «opinió pública».

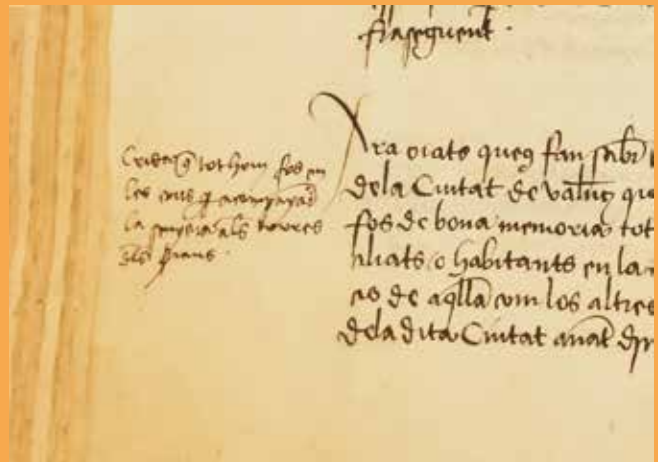
Una de les fonts històriques que ens permet aproximar-nos a aquest fenomen és l'extraordinari registre de Manuals de Consells de la ciutat de València. Com en qualsevol llibre d'actes medieval, hi trobem principalment totes les deliberacions que el govern municipal de la ciutat, en aquest cas els jurats i el consell de la ciutat de València, aprovava i executava, com també les eleccions de les diverses magistratures i, finalment, la transcripció de les conegudes com a «crides públiques», és a dir, aquells pregons que, prèviament redactats i consensuats per l'impulsor corresponent (el consell de València, el governador del regne o el mateix monarca), el trompeta o crida públic de la ciutat s'encarregava de «cridar», és a dir, anunciar públicament, per les principals places i carrers de la ciutat; allò que calia que conegués tothom.

Hem seleccionat una sèrie de volums del registre de Manuals de Consells, de cronologia diversa, que ens permeta constatar la naturalesa d'aquestes crides tant al segle XIV com al XV. Concretament, ens hem fixat en els anys 1332-1337, 1340-1345, 1371-1375, 1408-1412, 1428-1432, 1438-1444 i 1460-1465. L'anàlisi l'hem portada avant complementant la quantificació de diversos aspectes formals amb l'anàlisi qualitativa d'aquells exemples d'especial interès pel contingut. Així doncs, observem com els períodes amb més activitat són els dels anys 1332-1337, amb 96 crides públiques comptabilitzades, i els anys 1438-1444, amb 92. En canvi, el període en què menys n'hem comptabilitzat és el que correspon, precisament, a la crisi successòria de principis del segle XV, el 1408-1412.

Continuant amb l'anàlisi quantitativa, si parem atenció a quins són els moments de l'any més proclius a l'hora de trobar exemples de crides públiques en la documentació, veiem

que són els mesos càlids, amb una mitjana que oscil·la entre 1,2 i 1,6 crides entre els mesos d'abril i octubre. Aquest fenomen ja ha estat vist en altres treballs semblants centrats en la diplomàcia, concretament en el cas de València en l'activitat de correspondència oficial per part dels jurats de València, on també els mesos d'estiu i l'inici de la tardor són els més actius. Quina explicació hi podem donar? Cal recordar que els mesos d'estiu i tardor són els primers mesos del mandat de cada nou govern municipal que, recordem, en el cas de València es renovava majoritàriament per Pentecosta. Per tant, és en aquest moment quan s'aborden principalment totes les qüestions pendents del consell, mentre que els darrers mesos del mandat, febrer i març, són els més discrets, amb l'excepció del mes d'abril, quan tenia lloc una de les princi-

Detall de la crida pública en un dels exemplars dels Manuals de Consells dels anys 1460-1465.

pals festivitats de la ciutat de València, la festa de Sant Jordi, que cada any requeria diverses crides amb què anunciar la festivitat i la normativa relativa.

De fet, les festes serien una de les tipologies de crides públiques al llarg de tota la baixa edat mitjana. No serien, però, les més recurrents. Aquestes serien les de naturalesa normativa, és a dir, la publicació d'ordinacions, al llarg de tota la cronologia però amb especial intensitat en el període 1332-1337, seguides, en segon lloc, per la convocatòria de processons, especialment durant les dècades centrals del segle XV. Per entendre aquests dos fets, cal passar a l'anàlisi qualitativa i atendre el contingut d'aquestes dues tipologies en aquests dos moments històrics. En el primer dels casos, l'extraordinària producció de crides normatives entre 1332 i 1337 respon a la necessitat del govern municipal d'intervenir i regular l'activitat econòmica del moment després del que seria conegut com «lo mal any primer», que al conjunt

(recerca universitària)

dels Països Catalans, especialment al Principat, al regne de València i al regne de Mallorca, seria l'any 1333, anualitat especialment complicada per la carestia i la fam, preludi del que vindria a partir del 1348. Això explica la gran quantitat de crides pregonant normatives relacionades amb el preu de les coses, prohibicions d'exportacions de productes bàsics, com la carn, el peix o el forment, i regulacions en la producció de certes manufactures.

El segon dels fenòmens que constatem és la concentració de crides públiques convocant processons al llarg del quatre-cents. Mentre al segle XIV són testimonials, al segle XV en són la principal causa. Paradoxalment, les raons de fons són semblants al que hem vist al segle XIV: episodis de pestilència i sequera. Efectivament, al llarg dels anys centrals del segle XV, la ciutat de València hauria experimentat períodes recurrents de sequera, amb els efectes que això suposa per a l'abastiment, i episodis més o menys intensos de pesta, amb efectes directes sobre la població. Aquestes dificultats haurien motivat que el consell de València, amb el beneplàcit

del capítol de la Seu, convocara recurrentment processons implorant a Déu la seua benignitat, pluja i salut per a una ciutat que se sentia pecadora i mereixedora de tals càstigs divins. La resta de tipologies, especialment les relatives a les festivitats, convocatòries a host, defensa militar de la ciutat, misses, etc., encara quantitativament parlant quedin lluny de les primeres mencionades, guanyen en importància per mitjà de l'anàlisi qualitativa, com observarem després.

Abans, però, un element també interessant de considerar és qui és el promotor d'aquests pregons. Tot i trobar-se als Manuals de Consells de la ciutat de València, les crides que hi figuren no necessàriament són impulsades pel govern municipal. El rei, el governador, el bisbe, el capítol de la Seu o el mostassaf també consten com a propulsors i autors intel·lectuals. A excepció dels dos últims períodes (1438-1465), en la resta de la cronologia majoritàriament és el consell qui signa les crides. No obstant això, tornem a trobar diferències entre el segle XIV i el XV. Mentre que al tres-cents la major part de les vegades és el consell qui emet les crides, amb percentatges àmpliament per sobre del 50 % i arribant en alguns casos al 80 %, per al període 1408-1432 la proporció no arriba al 50 %. Per què aquest canvi? Perquè al segle XV irromp el capítol de la Seu com l'altre gran promotor dels pregons, siga per a convocar processons demanant pluja contra la sequera, siga per a convocar la festivitat de Sant Jordi, un dels patrons del regne, o la festivitat de Sant Dionís, en record de la conquesta de la ciutat per part del rei Jaume I. Dues festes, aquestes, caracteritzades per una forta càrrega ideològica i religiosa, ja que celebraven la «tornada» de València a la cristiandat i el sotmetiment dels infidels a Crist, en el cas de Sant Jordi com a intermediari diví de la fita, en el cas de Jaume I com a executor.

De fet, si entrem en l'anàlisi qualitativa d'algunes d'aquestes crides, per al cas de la festivitat de Sant Jordi, en totes les ocasions es convoca una processó general per al dia 23 d'abril, declarant el dia festiu i, per tant, estipulant una pena econòmica per a aquells que treballaren al llarg de la jornada. La figura de sant Jordi, però, no només era recordada o reivindicada en la seua festivitat concreta, sinó també després de grans victòries militars per part de la Corona d'Aragó, com fou la reincorporació del regne de Mallorca, l'any 1343, quan el 3 de juny el consell i el bisbe de València convocaven una processó solemne fins a l'església de Sant Jordi en acció de gràcies per la victòria del rei: «anar a la església del benaventurat Sant Jordi, cavaller de Déu, per fer laors e gràcies [...] de la gràcia e victòria que ha donada al senyor rey de la presó de Mallorcha».

Aquesta mena de crides considerem que són les més interessants, ja que permeten conèixer de quina forma el poder polític, en aquest cas el de la monarquia i l'Església, a través del consell de la ciutat de València i la Seu, influïa sobre la

Detall del retaule del Centenar de la Ploma. Foto: Domini públic.

Vista de València al segle XVI per Anton van der Wyngaerde. Font: www.urbanity.

societat, anunciant notícies i esdeveniments que legitimaven la seua posició i, en darrera instància –açò és el punt més interessant– en feia partícip la població, de manera que generava un sentiment de comunitat comuna, compartida. Es generava un sentiment d'adhesió que podem qualificar de «nacional». Un exemple il·lustratiu és el de la crida del 29 de juny del 1442 amb què s'anuncià als habitants de València que el seu rei, Alfons el Magnànim, havia conquerit finalment la ciutat de Nàpols: «[...] per contemplació de la gloriosa victòria que'l molt alt senyor rey [...] ha haud de la sua ciutat de Nàpols [...] a exalçament de la reyal Corona d'Aragó».

Deixant de banda la qüestió nacional, cal referir-se a un altre exemple clar del paper que van fer les crides públiques a l'hora de pugnar pel control de l'opinió pública. La Guerra Civil Catalana no només sacsejaria el principat de Catalunya durant els anys seixanta del segle XV, sinó que el regne de València, almenys entre el 1461 i el 1465, també experimentaria una intensa conflictivitat, com a extensió de la crisi política del Principat. La guerra oberta entre el noble aragonès Jaume d'Aragó, amb importants senyories a l'interior del regne de València, i la classe política valenciana generaria un dels episodis que testifiquen la disputa per l'opinió pública. Jaume d'Aragó, qui es posicionaria aviat en el bàndol dels enemics del rei Joan II, faria penjar pels carrers de València pasquins, és a dir, cartells, en favor del príncep de Viana. Ràpidament, el consell de València faria publicar mitjançant crida pública: «[...] que per algunes persones, tement poch a Déu e a la Real maiestat [...], sien stats mesos, posats e afixos per les places, cantons e lochs públics de la dita ciutat certs epitafis e cartells zelants poch, segons la continença de aquells lo que tenguts

són, a Déu e a la prefata magestat del senyor rey e a la conservació de la cosa pública de la matexa ciutat e regne, per la qual rahó vinga en grandissimo servey de nostre senyor Déu e de la pre dita real maiestat e en bé e repòs de tots los vassalls del dit senyor saber e sentir qui són les dites persones per què en aquelles se faça lo càstich degut».

Així, Jaume d'Aragó esdevindria un enemic públic per les elits de la ciutat de València fins a agost de 1464, quan una altra crida pública convocà tots els habitants de la ciutat a rebre la «victoriosa Senyera» després de derrotar el rebel aragonès i portar-lo pres junt amb la seua família, mostrant públicament el càstig reservat a aquells que gosaren qüestionar la preeminència del rei.

En definitiva, les crides públiques de la ciutat de València són un clar exemple de com la disputa per l'opinió pública podem trobar-la molt abans del segle XVII-XVIII, quan tradicionalment s'ha situat el seu origen. Ordinacions, convocatòries d'host, celebracions de victòries militars, processons suplicant la pietat de Déu o l'assenyalament d'enemics públics són només uns quants exemples dels diversos aspectes que aquesta tipologia documental ens pot oferir a l'hora de comprendre de quina manera operava l'opinió pública en les societats premodernes dels Països Catalans. ■